

Karşılaştırmalı Perspektiften Türkiye’de Medya Sistemi*

Mine Gencil Bek**

Özet:

Bu yazının amacı Türkiye’deki medya sistemini karşılaştırmalı perspektiften analiz ederek siyasal iletişim çalışmalarına katkıda bulunmaktır. Yazıda öncelikle karşılaştırmalı çalışmalardaki hakim eğilimler eleştirel biçimde gözden geçirilerek devlet ve basın karşıtlığından hareketle yapılan demokratik iletişim tanımları sorgulanacaktır. Türkiye’de medya sistemini analiz edebilmek için siyasal kültüre tarihsel açıdan bakmak kaçınılmazdır. Kemalizm ve ordunun siyasal kültürdeki rolüne değindikten sonra yazıda ağırlıklı Hallin ve Mancini’nin (2004) Karşılaştırmalı Medya Sistemleri modelindeki değişkenlerden esinlenerek, ama bu model aynı zamanda sorgulanarak ‘basının gelişimi ve siyasal paralellik’ ve ‘neo-liberal medya endüstrisinde profesyonelleşme ve haber medyası’ başlıkları altında Türkiye’deki medya sisteminin analizi yapılacaktır. Hallin ve Mancini’nin modelinden hareketle bu çalışmada Türkiye’deki medya sisteminin Güney Avrupa ülkeleriyle benzerlikleri tartışılacak, bunun yanı sıra farklılıkları ve özgüllükleri de ortaya konacaktır.

Anahtar sözcükler: karşılaştırmalı medya sistemleri, siyasal iletişim, siyasal kültür, demokrasi.

Media System in Turkey from a Comparative Perspective

Abstract

The aim of this article is to contribute political communication literature by analysing the media system in Turkey from a comparative perspective. The chapter, firstly, will challenge the dominant comparative understandings which conceive democratic communication as the axis of press versus the state. It is unavoidable to take into account political culture historically in order to analyse the media system in Turkey. Underlining the important role of Kemalism and military, Turkish media system will be analysed by relying heavily on the variables developed by Hallin and Mancini (2004) with the sections titled ‘the development of press and political parallelism’ and ‘professionalisation in the neo-liberal media industry and news media coverage’. Even though this study points the similarities of Turkish media system with Southern European countries described by the authors, it also discusses differences and peculiarity of Turkish media system.

Keywords: comparative media systems, political communication, political culture, democracy, Turkey.

---

* Bu çalışma, halen sürmekte olan 109 K 035 numaralı TÜBİTAK araştırma projesinin bir parçasını oluşturmaktadır.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Giriş

1970’lerde bazı girişimler olsa da 1956 tarihli Siebert vd. nin çalışmalarından beri iletişim üzerine pek fazla karşılaştırmalı çalışma yapılmamıştır¹. Barbara Pfetsch ve Frank Eser², 1990’lara kadar iletişim araştırmalarında karşılaştırmalı eksik olduğunu söyler. Doris Graber’ın karşılaştırma yapılmadan siyasal iletişimin anlaşılamayacağı görüşünü aktaran yazarlar, her bir örnek olayın yeni araştırma sorusu sorarak karşılaştırmalı çalışmanın nasıl tasarlanacağına dair deneyim oluşturacağını belirtir. Mikro, mezo ve makro olarak üç analitik düzey sıralayan yazarlar, bu düzeylerden somut olarak aktörler (eyleyiciler), kurumlar, örgütler ve sistemi kasteder.³ Yazarlara göre ancak karşılaştırmalı iletişim sistemleri çalışmasıyla bir sistemin, bir kültürel bağlamın ötesine geçip farklılıkları, benzerlikleri açıklayarak genel sonuçlara varabiliriz.⁴

‘Neden karşılaştırmalı çalışma’, ‘neden karşılaştırmalı perspektif’ sorularını soran Gurevitch ve Blumler’e⁵ göre ise karşılaştırmalı çalışmalar üretkendir. Çünkü ‘Comparative Research: The Extending Frontier’ başlıklı makalelerinde belirttikleri gibi karşılaştırmalı çalışmalar;

Kavramsal ve yöntembilimsel avantajlarla veri tabanını artırır ve genelleştirmeye götürebilir. Teorilerin geçerliliğini test eder.

Evrenselliğe karşı daha kültüre özgü örnekler sunar.

Sadece diğer sistemleri değil, kendimizi daha iyi anlamamıza yol açar.

Görünmeyeni görünür hale getirir.

Karşılaştırma, ‘sistem neden böyle, medya neden böyle?’ sorularını sordurarak bunları doğal görmekten çıkarır bizi; fark etmediğimiz, kavramsallaştırmadığımız şeyleri fark ettirir: Burada amaç, neden-sonuç ilişkisinden ziyade açıklayıcılıktır⁶.

1 Daniel Hallin ve Paolo Mancini (2004). *Comparative Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1.

2 Barbara Pfetsch ve Frank Esser (2004). “Comparing Political Communication: Reorientations in a Changing World”. Frank Esser ve Barbara Pfetsch (der.) *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*, Cambridge: Cambridge University Press içinde, s. 3.

3 Pfetsch ve Eser (2004) s. 8.

4 Pfetsch ve Eser (2004) s. 9.

5 M. Gurevitch ve J. G. Blumler (1990). “Comparative research: The extending frontier”. D. L. Swanson, ve D. Nimmo (der.) *New Directions in Political Communication: A Resource Book*. Newbury Park, CA: Sage içinde, 305-325.

6 Hallin ve Mancini (2004) s. 2-3.

Gurevitch ve Blumler, “State of the Art of Comparative Political Communication Research Poised for Maturity”⁷ başlıklı çalışmalarında karşılaştırmalı siyasal iletişim araştırmasının, karşılaştırmalı siyasal kültür çalışmasının alt kolu gibi görülebileceğini belirtir. Evrensel değerlerle kültürel özgüllük ilişkisi, gazetecilik kültürünün siyasal kültürle nasıl eklemlendiği meseleleri bu yazarların da ilgilendiği konulardandır.

David Swanson’a⁸ göre ise karşılaştırmalı çalışmaların katkısı, ulus-ötesi eğilimleri ve benzerlikleri ortaya koymaktır. Yazarın ilgilendiği konuların başında; TV haber pratiklerinde dünyada artan benzerlikler, ulus-ötesi bir haber değeri kültürü ve ortak bir mesleki kültür olup olmadığı gelir.

Karşılaştırmalı Siyasal İletişim Araştırmalarında Sorunlar

Bu makale yazılırken incelenen karşılaştırmalı çalışmalarda toplumlardaki benzerlik veya farklılıkları belirlemek için sıklıkla *survey* ve istatistiklere yaslanıldığı görüldü. Bu çalışmalar, toplumların siyasal kültüründeki karmaşık gerçeklikleri ve tarihsel değişimi ihmal edip meseleyi sayılara indirgemesi nedeniyle bu yazıda teknik odaklı, indirgemeci ana akım yaklaşımlar olarak değerlendirildi. Örnek olarak Robert L. Stevenson’un “Problems of Comparative Political Communication. Culture as a Key Variable”⁹ başlıklı yazısı verilebilir. Burada Stevenson ‘veri’ toplamanın zahmetlerinden ve maliyetinden söz eder ve yeni iletişim teknolojileri sayesinde ilerde veriye erişimin daha kolay olacağını belirtirken örnek olarak International Social Survey, Eurobarometer, Gallup ve World Values Survey’i vermektedir. Kuşkusuz bu çalışmalar bize bir fikir verir, ama karşılaştırmalı siyasal iletişimi, kültürü sadece bu verilere dayanarak analiz etmeyi önermek¹⁰ indirgemeciliktir.

Farklı olarak, Pippa Norris¹¹ demokratikleşmede medyanın rolünü ele

7 M. Gurevitch ve Jay G. Blumler (2004). “State of the Art of Comparative Political Communication Research Poised for Maturity” Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.). *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press içinde, s. 335-337.

8 David L. Swanson, (2004). “Transnational Trends in Political Communication. Conventional Views and New Realities”, Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.). *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press içinde, s. 46,56.

9 Robert L. Stevenson (2004). “Problems of Comparative Political Communication. Culture as a Key Variable”, Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.) *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press içinde, 367-383.

10 Stevenson (2004), s. 374.

11 Pippa Norris (2004). “Global Political Communication. Good Governance, Human Development and Mass Communication”, Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.). *Comparing Political*

alırken hem bağımsızlık, hem de erişimi hesaba katar. Bununla birlikte yine konu *surveylere* (Freedom House) dayanılarak değerlendirildiği için tamamen birbirinden farklı olan Singapur, Saudi Arabistan, Rusya ve Türkiye'nin aynı grup içerisine yerleştirilerek değerlendirildiğini görürüz (çünkü hepsi de erişimde yaygınlaşma ve gelişmişliğe rağmen 'özgür-olmayan' kategorisindedir). Böylece aralarındaki farklılık yok edilir. Bu nedenle, her ne kadar Norris yazısında medyayı kamusal alanla ilişkilendiren bir kuramsal çerçeveden hareketle başlasa da, *survey* analizinde bunlar yok olur.

Surveylerden sağlanan verilerin ölçtüğü şey, çoğunlukla devlet tarafından sınırlandırılan özgürlük düzeyleridir. Elbette, devlet baskısı ve sansürü, özgürlüğün varlığı ve düzeyi konusunda çok önemli belirleyicilerdir. Ancak pazar mekanizmalarının baskısı da özgürlük ve eşitliğin önünde tehdit edici olabilmektedir. Özgürlüğe ilişkin bu hakim negatif kavrayış, müdahalenin eksikliğine dayanır. Oysa özgürlük sadece müdahalenin, gücün eksikliğiyle varolamaz, aynı zamanda bir şeye erişilmesi ile de gerçekleşir. İnsanlar tek başlarına bırakıldıklarında özgür olmazlar; bazı maddi, toplumsal ve entelektüel gerekliliklerle sağlanabilir özgürlük¹². Özgürlüğü bu şekilde pozitif kavrama başkaları tarafından da savunulsa bile¹³, temelde Marksizm'de yaygındır: Burada artık özgürlük özgürleşmedir; 'insani özgürleşmenin önündeki engellerin kaldırılması'dır¹⁴. Eşitlik ise bu anlamda özgürlükten ayırt edilemez; zira özgürlüğün engellerinden birisi ücretli emek ve koşullar üzerindeki kontrol eksikliğidir¹⁵. İletişimin eleştirel politikasına katkı sunan pek çok araştırmacı¹⁶ bu meseleleri iletişim endüstrilerine dair analizlerinde içermiştir.

Bu hakim kavrayışlarla ilgili ikinci sorun, bunun aslında tamamen bir negatif özgürlük bile olamayışıdır. Çünkü buradaki basın özgürlüğü söylemiyle devletin

---

Communication: Theories, Cases and Challenges. Cambridge: Cambridge University Press içinde, s. 124)

12 Richard Norman (1982). "Does Equality Destroy Liberty", K. Graham (der.) *Contemporary Political Philosophy, Radical Studies*, Cambridge, Cambridge University Press içinde, s. 86).

13 Anthony Birch D. (1993). *The Concepts and Theories of Modern Democracy*, Londra, Routledge, s. 103-104.

14 Steven Lukes (1983). "Emancipation", *A Dictionary of Marxist Thought*, (der.) Tom Bottomore Blackwell, s. 431.

15 Marx'tan alıntılaman Lukes, 1983.

16 bkz. Peter Golding , Graham Murdock (1991). "Culture, Communications and Political Economy", James Curran, Michael Gurevitch (der.) *Mass Media and Society*, Londra: Edward Arnold içinde, s. 15-32; Graham Murdock (1990) "Redrawing the Map of the Communications Industries: Concentration and Ownership in the Era of Privatization", Marjorie Ferguson (der.) *Public Communication: The New Imperatives*, Sage içinde, s. 1-15; Graham Murdock (1982). "Large Corporations and the Control of the Communications Industries", Michael Gurevitch, vd. (der.) *Culture, Society and the Media*, , Londra ve New York: Routledge içinde, s. 118-150; Nicholas Garnham (1990). *Capitalism and Communication*, Londra: Sage.

tüm müdahalelerine karşı çıkılmaz. Örneğin devlette gizli servislerin olması, Türkiye’de ‘derin devlet’ diye adlandırdığımız mekanizmaların varlığı bu liberal kavrayış tarafından pek mesele edilmez. Bunlardan farklı olarak, Hoffman-Riem ve John Keane’in görüşleri ile 1970’lerin yeni toplumsal hareketlerine dayanarak Eser Köker¹⁷ ise daha geniş bir kavram olarak ‘iletişim özgürlüğünü’ önerir: Bu kavramda sadece sansür değil, özgürlüğe yönelik tüm görünür ya da görünür olmayan baskılar içerilir.

Mughan ve Gunther¹⁸, demokratik ve demokratik olmayan ayrımlarının Soğuk Savaş günlerinden kalan eski bir ikilik olduğunu söyler. Onlara göre demokratik olmayan toplumlar hiçbir zaman George Orwell’in 1984’ü gibi olmadı; demokratik ülkeler de hiçbir zaman devlet kontrolünden tamamen kurtulmadı (Britanya’da ulusal güvenlikle ilgili sınırlamalarda görüldüğü gibi). Benzer bir biçimde, Schlesinger¹⁹, Britanya ve ABD gibi ‘liberal’ ülkelerde dahi devletin terörle mücadelede medyayı, özellikle ‘ulusal çıkar’ söylemi ile kullandığını ortaya koyar. Yukarıda da adı geçen John Keane için ‘ulusal güvenlik’ ve ‘silahlı gizlilik’ adına yapılan baskılar, tehditler ve yasaklamalar, zaten modern siyasal iktidarın sansür tipleridir.²⁰

Siyasal kültüre ilişkin ana akım kavrayış, eski ‘doğu bloku’ ülkeleri ile ilgili analizlerde de karşımıza çıkar. Burada devlete karşı demokratikleştirici bir güç olarak pazar neredeyse sihirli bir şekilde yer alır. Örneğin, Kleinstuber²¹, Merkel’e referansla, doğu bloku ülkelerinin dönüşümünü şöyle açıklar: Eski rejim, dönüşüm (demokrasinin kurumsallaşması) ve sağlamaşan demokrasinin kazanımları. Oysa, Voltmer’in de özellikle Latin Amerika ve post-komünist ülkeler için tartıştığı gibi askeri diktatörlüklerden sonra medya, hem yoğunlaşma hem de ticarileşme özellikleri gösterir: Ticarileşme medyanın siyasal bağımsızlığını getirmemiş, medya mülkiyeti siyasal hırsların araçsallaşmasıyla yüksek derecede politize olmuştur.²²

Bütün bu tartışmalar, aslında bizi çok geniş olan kapitalizm ve demokrasi

17 Eser Köker (1998). *Politikanın İletişimi, İletişimin Politikası*. Ankara: Vadi.

18 Anthony Mughan ve Richard Gunther (2000). “The Media in Democratic and Non Democratic Regimes: A Multilevel Perspective”. Mughan, Anthony ve Richard Gunther (der.) *Democracy and the Media: A Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press içinde, s. 5.

19 Philip Schlesinger (1994). *Medya, Devlet ve Ulus, Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlik*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı.

20 John Keane (1992). *Medya ve Demokrasi*. İstanbul: Ayrıntı, s. 95.

21 Kleinstuber (2010) s. 6.

22 Katrin, Voltmer (2008a). “Media Systems and Political Journalism in Transitional Democracies- A Comparative Perspective”, ICA konferansında sunulan bildiri, Montreal, Kanada, 26-29 Mayıs; Katrin Voltmer (2008b). “Comparing Media Systems in New Democracies: East Meets West”, *Central European Journal of Communication*. 1 (1): 23-40.

tartışmalarına geri götürür. Bu ilişkiyi kuran klasik çalışmalardan Friedman'ın *Kapitalizm ve Özgürlük* (2008) kitabı²³ sadece modernleşme teorisyenlerini etkilemekle kalmamış, son yıllarda eski sosyalist ülkelerde demokrasiye uyumu sağlayan 'demokrasiye geçiş'le ilgili teorisyenlere de esin kaynağı olmuştur.

Bilindiği gibi, modernleşmede demokrasi; endüstrileşme, kentleşme, refah, eğitimin çizgisel bir şekilde gelişimiyle varılacak nihai yerdir.²⁴ Cammack'ın eleştirel bir biçimde farkına vardığı gibi kapitalizm tamamen yerleşene kadar 'daha az gelişmiş ülkeler'de demokrasi ertelenir.²⁵ Przeworski ve Limongi de karşılaştırmalı çalışmalarında diktatörlüğün yıkılmasında farklı nedenlerin rol oynayabileceğini ve gelişmenin bunda hiçbir ayrıcalıklı rolü olmadığını, hatta yüksek gelişmişlik, refah düzeyinde de diktatörlüklerin sağlam biçimde varolmaya devam ettiğini ortaya koyar.²⁶ Gerçekten de kapitalizm burjuva demokrasisi yanısıra faşizm, diktatörlük ve 1970'lerin Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi askeri rejimler şeklinde de karşımıza çıkar.²⁷ Gelişme, kalkınma ve demokrasi arasındaki bağ, kalıcı bir bağ değildir, tarihsel olarak değişir.²⁸ Barber, Rusya ve ona önceden bağlı ülkeleri örnekendirerek vahşi kapitalizmin demokrasiyle birlikte pekala varolabildiğini gösterir.²⁹ Demokrasiye dair eleştirel teoriler kapitalizm ve demokrasi arasındaki bağı güçlü bir biçimde sorgulamaya devam eder.³⁰

23 Milton Friedman,(2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*. Çev. Nilgün Himmetoğlu/ Doğan Erberk . Plato Film yay.

24 M. Seymour Lipset (1971). *Political Man*, Londra: Heinmann yay., s. 48-50

25 Paul Cammack (1996). "Domestic and International Regimes for the Developing World: The Doctrine for Political Development", *Globalisation and Public Policy*, (der.) P. Gummett, Cheltenham-Brookfield, Edward Elgar yay, s. 47.

26 Adam Przeworski ve Limongi Fernando (1997). "Modernization Theories and Facts", *World Politics*, no.49, s. 157-8.

27 Atilio Boron (1995). *State, Capitalism, and Democracy in Latin America*, Londra, Colorado, Lynne Rienner yay. S. 11.

28 Ronaldo Munck (1994). "Democracy and Development: Deconstruction and Debates" *Capitalism and Development* (der.) Leslie Sklair, Londra: Routledge, s. 29.

29 Benjamin Barber (1996). "Three Challenges to Reinventing Democracy". *Reinventing Democracy* (der.) P. Hirst, S. Khilnani, Oxford, Blackwell yay, s. 153.

30 Bu yaklaşımlarda biçimsel demokrasi yerine öne çıkarılan kamusal alan, katılımcılık, müzakereci demokrasidir. Habermas'dan da hareketle, burada liberal demokrasinin sınırları, seçimlere indirgenmişliği, katılım eksikliği sorgulanır (Habermas, 1975: 36-38; Schmidt, 2001: 164); demokrasi ile toplumsal cinsiyetin ilişkisi kurulur (Phillips, 1991). Gerçekten de diyalog ve tartışmaya eşit biçimde katılmayan farklı kültürel kimliklerden yurttaşlarıyla liberal demokrasi bir meşruiyet krizi içindedir (Köker, 2006: 113-114). Bu krize cevap olarak, kamusal alanda kimlikler arasında diyaloga dayalı iletişim ve etkileşimi savunan ve liberal demokrasiyi demokratikleştirme amacı taşıyan radikal demokrasi tartışmaları doğmuştur (bkz. Laclau ve Mouffe, 1985; Köker, 2008: 358-359; Keyman, 1996: 107-108).

Hallin ve Mancini'nin modeli, yukarıdaki ana akım yaklaşımlardan farklı olarak, batı eksenli liberal yaklaşımın normatif bir biçimde idealleştirilmesine karşı çıkarak somut tarihsel analizin önemini tanır. Evrensel olarak belirli bir modele üstünlük atfetmeden ülkelerdeki medya sistemlerinin tarihsel değişimi sorunuyla ilgilenir.³¹

Hallin ve Mancini'nin 'Karşılaştırmalı İletişim Sistemleri' Modeli

Paolo Mancini ve Daniel Hallin'in çıkış noktaları aslında Siebert vd.nin 1956'da yayınlanan klasik *Four Theories of the Press* çalışmasının eleştirisine dayanır. Buradaki formülasyonun medya mesajlarının tekil kullanıcının tutum ve davranışlarını nasıl etkilediğine odaklanırken, bağlamsal olarak geniş toplumsal ve siyasal sistem içerisinde yer alan medyaya bir kurum olarak bakılmadığını belirterek Otoriter, Liberter, Toplumsal Sorumlulukçu ve Sovyet Komünist Model şeklinde sıralama yapan normatif kavrayışı eleştirirler.³² Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki 18 ülkeye dayanan çalışmalarında yazarlar üç model etrafında tartışmayı yürütür:

Kutuplaşmış Çoğulcu Model (Fransa, Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya gibi Güney Avrupa ülkeleri).

Demokratik Korporatist Model (Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre gibi kuzey ve merkez Avrupa ülkeleri).

Liberal Model (Kanada, İrlanda, Britanya ve ABD gibi Kuzey Atlantik bölgesi ülkeleri).

Burada önemle vurguladıkları şey, ideal tip olarak tartışılan bu grupların oluşturduğu ülkelerin homojen olmadığı ve benzerlikleri kadar farklılıkları da olduğu, hatta pek çok medya sisteminin birden fazla modelden öge de içerebildiği, bir ülkenin içinde bile tamamen homojenlik olmadığı ve sürekli değişim geçirdiği ve bu nedenle tarihsel boyutların kavranması gerektiğidir.³³ Dolayısıyla yazarlar, bağlamsal olana ve tarihsel olana vurgularıyla, kendilerini Siebert vd.nin çalışmasından kesin olarak ayırırlar.

Hallin ve Mancini karşılaştırmalarında şu dört değişkeni kullanırlar:³⁴

Gazete endüstrisi-Kitle basınının gelişimi (tirajlar, kitle basımı, elit basımı karakteristikleri).

31 Hallin ve Mancini (2004), s. 262.

32 Türkçe'de bu tartışma için bkz. Raşit Kaya (1983). *Kitle İletişim Sistemleri*. Ankara: Teori.

33 Hallin ve Mancini (2004) s. 217-218.

34 Hallin ve Mancini (2004) s. 218-219.

Siyasal paralellik: Haber içeriği, gazetecilerin örüntüleri ve okuyucuların örüntüleri boyutlarında bu açıktır.

Gazetecilerin profesyonelliği: Özerklik düzeyleri, belli normlar ve ilkeler geliştirmiş olmaları, örgütlenmeleri.

Devletin rolü: Devlet müdahalesi, teşvikler, düzenleme, kamu hizmeti yayıncılığı.

Bu değişkenler ışığında modelleri bir tabloyla şöyle özetlerler:

Tablo: Değişkenlere göre üç model (Hallin ve Mancini, 2004).

	Kutuplaşmış Çoğulcu ya da Akdeniz Modeli	Demokratik Korporatist ya da Kuzey Avrupa Modeli	Liberal ya da Kuzey Atlantik Model
Gazete endüstrisi	Düşük tiraj (Sadece İspanya'da son yıllarda yükselse de), Siyasal elit basını (1970'lerde ticari basın yükselse de hala sınırlı, eğitilmiş okuyucu)	Yüksek tiraj Kitlesel ticari basının erken gelişimi Güçlü yerel basın (çoğu ülkede)	Orta düzeyde tiraj Kitlesel ticari basının çok erken gelişimi Ticari yayıncılığın 1950'lerden itibaren gelişimi
Siyasal paralellik	Yüksek Dışsal çoğulculuk Yorum yönelimli gazetecilik Siyasetin yayın sisteminde ağırlığı	Özellikle ulusal basında dışsal çoğulculuk Tarihsel olarak güçlü parti basını ve 'nötr' ticari basına doğru dönüşüm Yayıncılık sisteminde özerklik	'Nötr' ticari basın Bilgi-yönelimli gazetecilik İçsel çoğulculuk (Ama Britanya'da daha çok dışsal) Formel olarak özerk yayıncılığın yönetiminde profesyonel model
Profesyonellik	Düşük	Yüksek, güçlü profesyonellik Kurumsallaşmış öz-düzenleme Etik anlayışta konsensus Gazetecilerin özerkliği için yasal düzenlemeler	Yüksek Kurumsallaşmamış öz-düzenleme
Devletin rolü	Güçlü müdahale Fransa ve İtalya'da basın teşviği Tarihte de olsa sansür dönemleri Vahşi deregülasyon (Fransa hariç)	Devlet müdahalesi güçlü ama daha çok basın özgürlüğü için, "pozitif" özgürlük. Yoğunlaşmaya karşı toplumsal çeşitliliğin temsili için basın teşvikleri (özl. İskandinavya ülkelerinde) Güçlü kamu hizmeti yayıncılığı.	Pazar/ piyasa hakimiyeti (güçlü kamu hizmeti yayıncılığı geleneği olan İngiltere ve İrlanda hariç)

Basının Gelişimi ve Siyasal Paralellik

Türkiye’de radyo televizyon, gazeteler kitleselleşmeden önce yaygınlaştı ve gazete tirajları da hep düşük kaldı. Hallin ve Mancini’nin³⁵ Güney Avrupa ülkeleri için söylediği, Türkiye için de geçerlidir: Esas olan elektronik medya, ağırlıklı da televizyondur. Son yıllarda TV kanallarının rating rekabeti ise daha çok televizyon dizileri ve reality-showlar üzerinden yürümektedir.

Fransa dışındaki diğer Güney Avrupa ülkeleri gibi Türkiye’de de yerel medya güçlü değildir. Ayrıca çoğu yerel gazetenin³⁶, ülkenin devlet merkezli politikasıyla uyumlu bir biçimde hiçbir eleştiride bulunmadan yerel hükümet ve iş çevreleri üzerine haberlere odaklandıklarını belirtmek gerekir.

Karşılaştırmalı perspektiften bakıldığında, basının gelişimi açısından Türkiye’deki medya sistemi ile Güney Avrupa ülkeleri arasında bazı benzerlikler görmek mümkün. Örneğin, gazetecilerin aynı zamanda siyasetçi olduğu İtalya ve İspanya tarihindeki gibi Türkiye’de de parlamentoda gazeteci, hatta gazete sahibi milletvekilleri yer almıştır.³⁷ Atatürk’ün ölümüne kadar farklı dönemlerde parlamentoda üye olarak çalışmış olan gazeteci, medya sahibi ya da köşe yazarı sayısı 40’ı bulmuştur. Öte yandan, farklılık olarak görülebilecek bir nokta ise 1957 yılına kadar Türkiye’de parlamentoda en yüksek sayıyı asker kökenlilerin oluşturmasıdır.³⁸

Devletin ve ordunun merkeziliği Türkiye’deki medya sisteminin özgüllüğünü ortaya koyan önemli parametrelerdir. 1945 yılına kadar tek parti dönemi boyunca basın zaten Kemalist rejime katkıda bulunma görevi üstlenmiş, batı değerleri ve yaşam biçimini dolaşıma sokarak modern cumhuriyetin kurulmasına ve yerleşmesine katkıda bulunmuştur.³⁹ 1950’lerden itibaren popülerleşen gazetelerle ise eskiden olduğu gibi CHP ya da DP destekçisi ya da muhalifi olmak yerine ‘bağımsız’ olma vurgusu görülmeye başlanmıştır. Daha önceki elit-yönelimli medyadan farklı bir biçimde bu medyanın ‘kitlese’ karakteri dil kullanımı, görsellik ve reklamlardaki artışla da gözlemlenebilir.⁴⁰

35 Hallin ve Mancini (2004), s. 97.

36 Gerger Fırat gazetesi gibi istisnai eleştirel yayın organları vardır. Ancak onlar da haklarında açılan onlarca dava ile uğraşmak zorunda kalmaktadır. Ya da internet üzerinden yayın yapan BİA gibi bağımsız alternatif ağlar vardır. Öte yandan böylesi ağlara erişim oranı da sınırlı düzeydedir.

37 O. Murat Güvenir (1991). 2. *Dünya Savaşında Türk Basını*. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, s. 69-70.

38 Uygur Kocabaşoğlu (1984). “Türkiye’de Basın: 1919-1938 Dönemi Basınına Toplu Bakış”, *Basın 80-84*. ÇGD, s. 62.

39 Ahmet Oktay (1987). *Toplumsal Değişme ve Basın*. İstanbul: BFS yay., s. 46.

40 Gülseren Adaklı (2006). *Türkiye’de Medya Endüstrisi, Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara: Ütopya, s. 111, 114.

Tarihsel olarak medyaya yönelik siyasal baskı mekanizmalarına bakıldığında, bunların büyük bir çeşitlilik arz ettiği görülebilir: Yeni yasal düzenlemeler getirilmesi, ordu tarafından neyin nasıl yazılacağına ya da yazılmayacağına dair yazılı ve sözlü taleplerin çeşitli biçimlerde iletilmesi, ilanların dağıtımı, kağıt fiyatı, devlet bankalarının ucuz kredileri, devlet kurumlarının reklam bütçesi, yatırım teşvikleri, ödül olarak gizli ödemeler, vb.⁴¹ Kuzey Avrupa ülkelerinde görülen, yoğunlaşmaya karşı farklı toplumsal grupların desteklenmesi için basın teşvikleri verilmesi ('demokratik korporatist' model⁴²) yerine Türkiye'de görülen daha ziyade büyük medya gruplarının açık, gizli, yukarıda sayılan mekanizmalar ve benzerleriyle desteklenmesi ya da aynı mekanizmalarla cezalandırılmasıdır. Bu durum, yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'de sermayenin devlet tarafından geliştirilip desteklenmesi durumuyla da uyumludur.⁴³

Özellikle 12 Eylül askeri darbe sonrası seçilen neo-liberal yolla devletin ekonomideki sosyal devlet rolü azalmıştır. Ama aslında azalan, Alev Özkazanç'ın⁴⁴ da tartıştığı gibi devletin ekonomiye müdahalesi değildir. Temelde bu müdahale, kişiselleşmiş ve politize olmuştur. Burada karşımıza çıkan, yukarıda eleştirisini sıraladığımız liberallerin varsayımlarının tersine devlet ve sermayenin birbirlerine dayanarak yeni biçimler almasıdır. Devlet, pazar mantığıyla biçimlenirken, pazar da politize olmakta ve özellikle 1980 sonrası Özal döneminde görüldüğü gibi kuralısız, vahşi bir biçimde gelişmektedir⁴⁵. Elbette medya patronları da doğrudan sermayedar olarak bu süreçten yararlanıp palazlanarak ve aynı zamanda bu süreci medyada görünmez kılarak bu gelişime dahil olmaktadır.

Türkiye'de kamu yönetimi hiçbir zaman *kliyalist* ilişkilerden uzakta olmamıştır. Her dönemde belli bürokratların belli yerlere atanması tartışma doğurmuştur. Kliyalizmin olduğu ortamda 'rasyonel yasal otorite'den söz etmek zordur⁴⁶. Bu eğilim de artarak devam etmektedir. Çünkü tarihsel

41 Orhan Koloğlu (1994). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, 2.bs. İstanbul: İletişim. s. 69-70; Mete Tunçay (1995). "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Çağdaş Türkiye 4, 1908-1980* (4.bs.) (der.) Sina Akşin, İstanbul: Cem Yay. s. 179; Mustafa Sönmez (2008). "Ulusalçı İzleyiciden Tepki: Kanaltürk'ü Satanı Biz de Satarız", 13 Mayıs, www.bianet.org.

42 Hallin ve Mancini (2004)..

43 Korkut Boratav (1981). "Kemalist Economic Policies and Statism", *Atatürk, Founder of a Modern State* (der.) A. Kazancıgil, E. Özbudun, Londra: C.Hurst & Co. Ltd., Unesco, s. 169-170).

44 Alev Özkazanç (2005). "Türkiye'nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce", (der.) Mustafa Erdoğan, Murat Yılmaz, *Liberalizm*. İstanbul: İletişim, s. 639.

45 Bunlar arasında kamu bankalarının kötüye kullanımı, mafyatik eylemler, vergi yolsuzlukları gibi yasadışı yollarla ya da belirli sermayenin, iş adamlarının teşviği için yasal düzenlemeler yapılması gibi yasal kılıfına büründürülmüş ama adil olmayan yollarla sermayenin birikiminin artırılması gibi biçimler yer almaktadır. Özkazanç, 2005: 639.

46 Hallin ve Mancini (2004) s. 55-58.

olarak kliyalizmin izini süren Güneş-Ayata'nın belirttiği gibi, geleceğe dair umutlar kolektif çözümler yerine bireysel çözümlere dayanmaktadır.⁴⁷ 'Köşeyi dönme', 'benim memurum işini bilir' şeklindeki ifadeler, 1980'den bu yana yaygın bir biçimde gündelik hayatta karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, sadece kamu sektörüyle de sınırlı değildir, özel sektörde de görülür. Ticarileşmeyle kliyalizmin her zaman zıt düşmesi söz konusu değildir.⁴⁸ Örneğin, kişisel bağlantılar iş bulmada büyük rol oynar.⁴⁹ Kimi/Kimleri tanıdığın, ne kadar kapasiteye sahip olduğundan daha önemli bir hale gelmekte ve bu algının kendisi yurttaşların kendilerini geliştirmelerini engellemektedir. Bu yazı açısından bu konunun önemi, Roniger'in de belirttiği gibi kliyalizmin mantığının sivil toplum ve demokrasi mantığının tam tersi olmasıdır.⁵⁰ Bunun yurttaşların şöyle düşünmesine yol açarak genel olarak siyasete yönelik sinik bir etki yaratması da kuvvetle muhtemeldir: 'Hepsi aynı, hiç bir fark yok; siyasetçiler kendilerini ve yanındakileri beslemekle uğraşanlardır'.⁵¹ Kültürel boyutta da bu, karşımıza yurttaşların kurallara uymamasıyla çıkabilir. Örneğin, İtalya'da sürücülerin emniyet kemeri bağlamamasına benzer biçimde Türkiye'de de bu konuda bir direnç⁵² vardır. Kuralların çoğu kez yeterince tartışılmadan tepeden indirilmesinin

47 Ayşe Güneş-Ayata, (1994). "Clientelism: Premodern, Modern and Postmodern", (der.) Luis Roniger, Ayşe Güneş-Ayata, *Democracy, Clientelism and Civil Society*. Londra: Lynne Rienner yay: 19-28.

48 Daniel Hallin ve S. Papathanassopoulos (2002). "Political Clientelism and the Media: Southern Europe and Latin America in Comparative Perspective", *Media, Culture and Society*, 24, s. 190)

49 Güneş-Ayata, 1994.

50 Luis Roniger (1994). "The Comparative Study of Clientelism and the Changing Nature of Civil Society in the Contemporary World", (der.) Luis Roniger, Ayşe Güneş-Ayata, *Democracy, Clientelism and Civil Society*. Londra: Lynne Rienner yay. s. 9)

51 Medyanın bu söylemi yaratması konusunda bkz. Mine Gencil Bek, (2004). "Research Note: Tabloidization of News Media", *European Journal of Communication*, 19 (3): 371-386; Eser Köker ve Beybin Kejanlıoğlu (2004). "2002 Seçim Kampanyalarında Ulusal Basın", *İletişim Araştırmaları*, 2 (1): 42-72.

52 Haluk Şahin, Asu Aksoy (1993). "Global Media and Cultural Identity in Turkey", *Journal of Communication*, 43 (2), s. 34. Burada, yasal mevzuat ve RTÜK'le birlikte nelerin değiştiğinden de söz etmek gerekir. Aslında RTÜK özerk olmayan bir kuruluş olarak daha çok devlet ve büyük şirketlerin çıkarlarını savunur haldedir (İrvan, 1999: 264-265). Daha çok içeriği denetler ve bu denetimde de esas olan devlete karşı yayıncılık yapılıp yapılmadığı meselesidir. Öte yandan yapısal meseleler, medya mülkiyetinin yoğunlaşması, reklamcılık ilkelerinin ihlali, çoğulculuk konusunda pek fazla bir etkinlikte bulunulmaz. Frekans dağılımı bile hala gerçekleşmemiş, Telekomünikasyon Kurulu'na devredilmiştir. Kejanlıoğlu vd.nin de (2001: 135) belirttiği gibi mesele medya ve RTÜK meselesinden öte, üst düzey devlet kurumları ve medya arasında varılan uzlaşmadır.

Yerel medyayı o bölgedeki emniyet güçlerinden destek olarak denetiminde her ne kadar Sevilay Çelenk'in (2005: 244) belirttiği gibi organizasyon ve finansal sorunlar rol oynasa da (RTÜK pratikte her yerel radyoyu, TV'nin içeriğini denetleyemeyecektir) bu da muhtemelen Türkiye'ye özgü ve sorunsallaştırılması gereken bir durumdur.

yanısına, yurttaşlar sisteme güvenmemekte, inanmamaktadır, çünkü yöneticiler ve/veya elitler kendi amaçları için kuralları kötüye kullanabilmektedir.

Türkiye’de 1990 yılında özel radyo televizyon yayınlarının başlaması da kurallar beklenmeden gerçekleşmiştir. Önce dönemin Başbakanının da yol göstermesiyle oğlu Ahmet Özal ve Uzanların sahip olduğu Magic Box ile yurtdışından yayın yapılmış, dört yıl sonra kurallar getirilmiş, bu süre zarfında da medya şirketleri yerleşmek ve güçlenmek için zaman kazanmışlardır⁵³. Bu açıdan Yunanistan, İtalya ve Portekiz ile benzerlikler vardır.⁵⁴ Yine Yunanistan’a benzer bir biçimde⁵⁵ bu hakim anlayışın bir uzantısı olarak TV kanalları sansasyonel programlarla doludur.

Öte yandan 1990’ların başının, daha önceki tek TV kanalı olan TRT’den⁵⁶ farklı olarak ideolojik tartışma yelpazesini genişlettiği ve popüler kültürün farklı formları içerdiği de doğrudur.⁵⁷ Gerçekten de özel kanallarla izleyici ilk kez gösterilere katılan kalabalıkları ekranda görmüş ve bazı tabu konular ekranda tartışılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte, rating için kıyasıya rekabet eden pazar güçleri ile ticarileşen, yoğunlaşan ve başka sektörlerle de iç içe geçen medya şirketleri demokratik iletişim için tehditler oluşturmuştur (reklam ve diğer sektörlerdeki ticari çıkarların medya içeriğini etkilemesi, emeğin örgütlenmesine karşı birleşmede gördüğümüz gibi). Ayrıca, bir sonraki başlıkta ele alınacağı gibi, ticari medyanın ulusal çıkarlar adına devletçi geleneği sürdürdüğüne dair örnekleri de her gün görmeye devam etmekteyiz.

Güney Avrupa medya sistemlerinin özelliklerinden sayılan parti-basın paralelliğine⁵⁸ Türkiye tarihinden⁵⁹ ve günümüzden de örnekler bulmak

---

RTÜK’ün Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği içerisinde başlattığı Medya Okuryazarlığı programı ise yurttaşların eleştirel kapasitesini geliştirmekten çok uzaktadır. Korumacı mantıkla hazırlanan ve gerçekleştirilen bu programda da yine milliyetçilik, aile ve geleneksel, muhafazakar değerler ve hakim siyasi gündemin içselleştirilmesine çalışılmaktadır. Bkz. Binark ve Gencil Bek (2007).

53 Hallin ve Papathanassopoulos (2002), s.181

54 Hallin ve Mancini (2004), s. 125.

55 Humphrey’nin (1996: 155) tanımlamasıyla ‘hükümet modeli’ne daha çok uyar TRT (diğer modeller ise profesyonel, orantılı ve ‘civic’dir). Kelly’nin (1983) kategorileştirmesine göre ise özerk ya da yayıncılık içinde siyaset sistemlerinden ziyade yayıncılık üzerinde siyaset sistemine uymaktadır.

56 Şahin ve Aksoy (1993) s. 34-35.

57 Hallin ve Mancini (2004).

58 Tek parti rejimi tarafından desteklenen Ulus gazetesinin genel yayın yönetmeni Falih Rıfkı Atay aynı zamanda milletvekili idi. Diğer muhalif gazeteciler Ulus’a göre haindi. 1950’den sonra başa geçen DP hükümetinin destekçilerinden birisi de *Zafer* gazetesi idi

59 Burada ordunun rolü sadece olağanüstü askeri darbeler dönemi ile sınırlanmamakta, siyasi ekonomik, kültürel alanlarda ‘sivil’ dönemlerde de devam edegelen etkisi de içerilmektedir. Sakalhoğlu’nun da belirttiği gibi siyasal meselelerde talepler, siyasa önerileri, uyarılarla

mümkündür. Ancak, Türkiye'deki durum, yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi, belli medyanın belli partiler tarafından desteklenmesinden farklıdır. Türkiye'de devlet, Kemalizm ve ordunun⁶⁰ rolü burada hesaba katılmalıdır. Türkiye'deki siyaseti anlamak için merkez ve çevre kavramlarına başvuran Şerif Mardin'i⁶¹ izleyerek Türkiye modernleşmesinin merkezinin Kemalizm olduğunu söyleyebiliriz. Geçmişte Demokrat Parti için kullanılan çevre ise 2002 yılında iktidara gelen ve hâlâ yönetimde olan AKP için de kullanılmaktadır. Kahraman'a göre, Türkiye siyasetini merkez ve çevre kavramları artık çok da açıklamamaktadır. Çünkü;

1970'lerden beri merkez içinde çatışmalar yaşanmaktadır.

Merkezin çevresi, çevrenin de merkezi vardır.

Geçmişte daha siyasal, ideolojik olan merkez-çevre ilişkisi artık daha sosyolojik ve coğrafyasaldır. 1980'lerde köylerden kentlere göçle merkezde bir çevre oluşmuştur. İstanbul'da merkezi olarak yerleşen sermayeden farklı olarak, 1990'lardaki küreselleşme rüzgarları ve Anadolu'da, çevrede İslami sermayenin gelişimi ve yayılımı ile şimdi artık merkezdeki çevreden söz etmekteyiz (aynı zamanda merkezin dışında bir çevre de varlığını sürdürmeye devam eder). Bu sermaye de artık Kemalist, cumhuriyetçi değerlerle uyumlu değil.⁶²

Fuat Keyman ve Ziya Öniş'in de (2007) belirttiği gibi, yerleşik elitlerle uyumlu TÜSİAD'dan farklı olarak, MÜSİAD üyeleri 1990'lardaki İslami politikalara yakın hisseden, Anadolu'daki küçük ve orta ölçekli işletmelerdir.⁶³

Kendisini muhafazakar demokrat olarak tanımlayan AKP, Kemalist elit tarafından (bürokrasi, ordu, Kemalist sosyal demokrat CHP ve Kemalist entelektüeller, akademisyenler vd.) özellikle Kemalist laiklik mirasını tehdit eden

---

ordunun hükümetler üzerinde dolaylı bir etkisi vardır (Sakallıoğlu, 1997: 153). Resmi olmayan düzeyde gerçekleştirilen müdahalelere ek olarak yasal zeminde de darbe anayasaları ile yine darbenin ürünü olan DGM ve MGK gibi mekanizmalar ile askeri iktidar ağırlığını sürdürmektedir (Sakallıoğlu, 1997:157). Rasyonel yasal otoriteyle çelişen (Hallin and Mancini, 2004) birincisi, AB adaylığı çerçevesinde yapısal demokratikleşme çalışmaları çerçevesinde kaldırılmıştır. Ancak askerin sivil otoritelerin karar süreçlerine katılımına olanak tanıyan ikincisi halen varlığını sürdürmektedir. OYAK gibi kurumlar aracılığıyla endüstride de sermayeyle ağırlığını sürdürmektedir

60 Şerif Mardin (1990). "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri". *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim içinde, s. 30-66.

61 Hasant Bülent Kahraman (2008). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi*. İstanbul: Agora, s. 123-124; 176-178).

62 E. Fuat Keyman ve Ziya Öniş (2007). "Turkish Politics in a Changing World", *Global Dynamics and Domestic Transformations*, İstanbul: Bilgi University Press içinde, s. 198-199.

63 Türkiye'de sistemin siyasal meşruluğu her zaman sorgulanır. Bu bakımdan, Lijphart'ın tanımlarıyla söylersek, Türkiye'deki siyaset konsensusa dayanmak şöyle dursun çoğunlukçu bile değildir (Lijphart, 1984, 1999 alıntılan Hallin ve Mancini, 2004, s 50-52).

sistem karşıtı bir parti olarak görülmektedir. Gerçekten de Anayasa Mahkemesi'nde bir oy olumlu olmasaydı AKP neredeyse 2008 yılında kapatılacaktı.⁶⁴

Her ne kadar bunların dışında da medya organları varsa da, bu gelişmenin medya sektörüne yansımalarına baktığımızda, günümüzde esas olarak iki büyük kamptan söz etmemiz mümkündür⁶⁵. Yöneticisi, Başbakan Tayyip Erdoğan'ın damadı olan, AKP'ye ve çevredeki Anadolu sermayesine yakın duran Çalık grubuna bağlı medya organları gibi (Sabah, ATV) AKP'yi destekleyen İslamcı sermayeden medya grupları (*Yeni Şafak*, *Zaman* gazeteleri, STV, TGRT, Kanal 7) ile Aydın Doğan'ın⁶⁶ Doğan grubu ve *Cumhuriyet* gazetesi gibi Kemalist yayın organlarının da yer aldığı medya grupları günümüzdeki kutuplaşmanın ana

64 Mancini ve Hallin'in dışsal ve içsel çoğulculuk kategorileştirmelerini izlersek (2004: 29), Türkiye durumunda içselden çok dışsal çoğulculuk olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar daha ciddi ve sorumlulukla haber yapan yayın organları da varsa da, genel olarak çeşitliliği içerisinde kamu çıkarına seslenen, tüm farklı görüşleri ileten medya organlarından çok grubunun bakış açısını öne çıkaranlar fazladır (bu, yazıda söz edilen yorumlayıcı habercilikle ilgili tespitle de uyumludur)

Türkiye Ermenilerinden Kürt milliyetçilerine LGBTT'ye farklı kimliklerin yayın organları hayatta kalmaya devam edebilmekte, ancak burada iletilen görüşler nadiren ana akım medyada yer bulabilmektedir.

65 Burada Aydın Doğan'ın kızı Arzuhan Doğan'ın, palazlanan Anadolu sermayesinden endişe duyan TÜSİAD'ın başkanlığını yapmış olduğunu da belirtmek gerekir

66 1999'da kurulan Deniz Feneri yardım derneğiyle ilgili yolsuzluk davası etrafında gelişen tartışmalar burada örnek olarak verilebilir. Türkiye de Mısır ve benzer ülkeler gibi, devletin sosyal güvenlik harcamalarının kısıldığı neo-liberal ortamda hemşehri gruplarının, dini cemaatlerin yoksullar arası dayanışmada aktif olduğu ülkelerdendir. A. Argun Akdoğan (2006). "Siyasal Kültür ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırması: Türkiye için Bazı Çıkarımlar", *Akdeniz İ.İ.B.F. dergisi*, (12): 162-187. Deniz Feneri de bu amaçla çalıştığını iddia ederek 2002 ve 2007 yılları arasında özellikle Almanya'daki Türklerden şirketlerine paralar transfer etmiştir. Zamanın RTÜK başkanı Zahid Akman da, Kanal 7 de bu davada şüpheliler arasındadır. Doğan medya grubu bu davayı haberleştirdiğinde AKP hükümetine yönelik bir karalama kampanyası olarak gördüğünü belirterek Başbakan çok sert tepkide bulunmuştur. Doğan grubu da bunun basın özgürlüğüne aykırı olduğu görüşü savunmuştur ki elbette gazetecilerin hem Deniz Feneri hem de Başbakana yöneltilen suçlamaları haberleştirme hakkı vardır. Ancak, durum görüldüğünde de karmaşıktır: Başbakan Doğan grubunun Hilton oteli arazisiyle ilgili kendisinden istenen desteği reddettiği için Doğan grubunun saldırıya geçtiğini; bundan sonra da saygın ve gizli bir ilişkinin devam etmeyeceğini her şeyin halka açıklanacağını söylemiştir. Eleştirel köşe yazarı, gazeteci Umur Talu'nun Erdoğan'ın Doğan grubuna sözlerini problematize ederek son derece yerinde yorumladığı gibi, burada sorun tek taraflı da değildir; aynı zamanda pazar gazeteciliğidir. Bkz. Umur Talu, "Düzen Budur", *Dipsiz Kuyu*, *Sabah*, 8.9.2008. Bu konudaki örnekleri çoğaltmak son derecede kolaydır. Örn. bkz. Erol Önderoğlu (2008) "AKP'nin Medyada Tekelleşme Endişesi, Hükümet Olunca Kalkıverdi", <http://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/109718-akpni-medyada-tekelleşme-endisesi-hukümet-olunca-kalkıverdi> (Erişim tarihi 18.08.2008); Bawer Çakır (2008) "Çalık, Hükümet ve Doğan, Ceyhan Rafinerisi İçin Kapışıyor", <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/109660-calik-hukümet-ve-dogan-ceyhan-rafinerisi-icin-kapısıyor> (Erişim Tarihi: 18.09.2008).

aktörleridir. Ancak burada ikinci kutuptaki medya organlarını da sadece siyasal olarak ayırılmış gibi görmemek gerekir. Başbakan Tayyip Erdoğan ve Doğan medya grubu arasındaki polemikler her ne kadar klasik basın özgürlüğü ve siyasi iktidar tartışmasını andırıyorsa da, mesele sadece siyasi değil aynı zamanda ekonomik çıkarların çatışması meselesidir.⁶⁷

Neo-Liberal Medya Endüstrisinde Profesyonelleşme ve Haber Medyası

Türkiye’de profesyonelleşme yönündeki girişimlerin tarihi pek çok Güney Avrupa/Akdeniz ülkesinden önceye dayanır. UNESCO’nun da desteğiyle 1965 yılında Ankara Üniversitesi’nde başlayan gazetecilik eğitimi bu girişimlerden sayılabilir. Medyanın hesap vermesi ve şeffaflığını sağlayacak kurumlardan birisi olarak görülen Basın Konseyi ise 1986 yılında kuruldu. Ancak, Basın Konseyi’nin bu misyonunu ne ölçüde yerine getirdiği tartışmalıdır. Zira büyük medya şirketleriyle yakın bağlantıdadır. Örneğin, başkanı Oktay Ekşi aynı zamanda *Hürriyet*’te köşe yazarıdır⁶⁸. Bu nedenle büyük medya grupları aleyhine yapılan eleştirilere karşı tepkisi sınırlı olmaktadır. Ombudsmanlık ya da okur/izleyici temsilcili olarak adlandırılan kurum da Türkiye’de bazı gazetelerde bulunmaktadır. Ancak varlıkları bile yönetimce tehdit olarak algılanan mekanizmaların kurumlara etkisi yine sınırlıdır. Çoğu okur temsilcisi yazısında o nedenle ‘işyerlerinin’ savunulmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu durum, elbette nedensiz değildir. Siyasal sistemde hesap verme ve şeffaflığı sağlama düzeyindeki düşüklük medya sisteminde de yansımaları bulmaktadır.⁶⁹

Etik ilkeler ve öz-düzenleme konusunda da yazılı malzemeler vardır. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, RTÜK gibi kurumların yanısıra medya gruplarının bazılarının da etik ilkeler rehberleri bulunmaktadır. Ancak yine sık sık, vahşi rekabete, ratinge, sansasyonelizme dayanan endüstrinin işleyiş kurallarının

67 Bu makale yayına hazırlanırken Ekşi’nin *Hürriyet*’ten istifa ettiğini burada eklemek gerekir.

68 Ergun Özbudun, O’Donnell’in Latin Amerika ülkeleri için kullandığı ‘delegative’ demokrasinin Türkiye için de geçerli olduğunu savunur (Ergun Özbudun (2007). *Çağdaş Türk Politikası, Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, 2. bs. İstanbul: Doğan, s. 137). Türkiye demokrasisi sağlam, kurumsal değildir ama yıkılma tehlikesi de taşımaz. Öte yandan Latin Amerika ülkeleri ile bireyselleşmiş liderlik, zayıf siyasal kurumlar, parti içi demokrasi eksikliği, kliyentalizm, askeri darbeler, işçi sınıfı ve sivil toplumun hareketliğinin ortadan kaldırılması gibi pek çok boyutu paylaşır. Adnan Menderes (1950-1960), Turgut Özal (1983-1989), Tansu Çiller (1993-1995) liderliklerinde de görüldüğü gibi liderler de ya kendi başlarına ya da bir kaç teknokrat ya da bakana danışarak karar verir. Seçimlerde de parti programı ya da politikaları yerine onların kişiliği, ülkenin kurtarıcısı olarak, öne çıkar. Alman, İtalyan, İspanyol anayasalarından farklı olarak Türkiye’deki anayasalar 1924, 1961 ve 1982, müzakere süreciyle hazırlanmamıştır. O nedenle de siyasal meşruluk her zaman sorgulanmaktadır (s. 51).

69 Mine Gencil Bek (der.) (baskıda). *Medyada Aile İçi Şiddetin Temsili ve Üretim Pratikleri*, Ankara: UNFPA, AB ve KSGM.

da sonucu olarak bunların ihlal edildiğini de görmekteyiz. Örneğin, *Hürriyet* gazetesi Doğan Medya Grubu ilkelerinin yanısıra ayrıca kadına yönelik şiddetin haberleştirilmesiyle de ilgili etik ilkeler içeren bir rehberle sahiptir ve de Türkiye’de çok yaygın olan aile içi şiddet konusunda bir ‘toplumsal sorumluluk projesi’ de yürütmektedir. Ancak yapılan bir araştırmada, tüm bunlara rağmen gazetenin bazı haberlerinin şiddeti doğal, anlaşılabilir, hatta meşru kıldığını ve mizahileştirerek sansasyonelleştirdiğini de ortaya koymuştur. Dolayısıyla ataerkillik, pazar mekanizmaları ve bizzat meslek ilkelerinin kendisi kadınların medyada cinsiyetçi içerik ve görsellerle temsiline katkıda bulunmaktadır.⁷⁰ Buradaki profesyonelleşme aslında Hallin ve Mancini’nin liberal modeldeki profesyonelleşmeyle ilgili tartışmasına da benzer ⁷¹. Buna göre profesyonelleşme artık daha dar bir biçim almıştır. Popüler duygulara seslenen, ‘kahramanlar’ ve ‘kötülerle’ tabloid bir tarzda haber yaratma rutininde uzmanlaşan kişilere artık ‘profesyonel’ denmektedir.

Bu noktada, diğer ülkelerden farklı olarak Türkiye’de özellikle 1990 yılından beri medya çalışanların neredeyse hiçbirinin hayatında (Anadolu Ajansı ve *Cumhuriyet* dışında) sendikanın rolünün kalmadığını ve bu nedenle de iş güvencesi olmayan gazetecilerin özerkliğinin çok sınırlı olduğunu belirtmek gerek. Gazetecilerin medya sahipleri ya da reklamcılarının baskılarına karşı durabilmelerinden konuşmak zor olduğu gibi, İtalya ve Portekiz’de varolan genel yayın yönetmeninin atanmasını içerecek şekilde karar sürecinde görüşlerini ileterek aktif olabildikleri editoryal konseylerin varlığından, İtalya ve İspanya’da olduğu gibi ideolojik olarak içerik editoryal içerik değiştiğinde gazeteden ayrılma haklarını kullanabilmelerinden⁷² de söz etmek mümkün değildir. Tarihsel olarak Abdi İpekçi döneminde daha çok var olduğundan söz edebildiğimiz editoryal özerklikten de Türkiye’de söz edemeyiz. Hatta tam tersine Türkiye’de pek çok editör, meslekten çok medya sahibiyle yüksek düzeyde özdeşleşmekte, çalıştığı medya kurumunu herhangi bir sektördeki kârını arttırmakla sorumlu bir şirket gibi görmektedir. Dolayısıyla liberal yaklaşımda var olduğu iddia edilen sahiplik ve yönetim ayrımı, yöneticilerin ‘patronlarıyla’ yüksek düzeyde özdeşleşme yaşamaları nedeniyle pratikte görülememektedir. Üstelik bu sadece genel yayın yönetmeni ve editörlerle de ilgili değildir. Muhabirler çalıştıkları yayın organında ‘yazılmayan şeyler’in varlığına dayanarak kendilerine sansür uygulayabilmektedirler.⁷³

70 Hallin ve Mancini, 2004, s. 225.

71 Hallin ve Mancini, 2004, s.115-117.

72 Mine Gencil Bek (2004b). “‘Turkish Journalists’ Views On Their Profession And The Mechanisms Of News Production in The Changing Media Environment’”, *Boğaziçi Journal*, vol 18 (1-2): 43-57.

73 Gencil Bek, 2004a.

Bu neo-liberal yapı ve işleyiş elbette haberlerde de yansımaları bulmaktadır. STK'ların haberlerdeki görünürlüğü % 3'ü geçmemektedir.⁷⁴ Ekonomi sayfaları sendikalar, yoksulluk gibi konular yerine iş ve finans dünyasını odağa almaktadır. 1980lerden önce ekonomi sayfalarındaki köşe yazarlarına bakıldığında, bunların daha çok deneyimli bürokratlar olduğu görülürken, günümüzde sayıları da artan ekonomi sayfalarının köşe yazıları ya özel sektör yöneticilerinden ya da sektöre yakın akademisyenlerden oluşmaktadır.⁷⁵ Haberler üzerine yapılan metin analizleri⁷⁶ son yıllarda Türkiye medyasında siyasetin yerinin de kaydığını, haberlerde siyasetin kişiselleştiğini ve taboidleştiğini ortaya koydu. Haber değeri kazanan konular ise kanalların medya ve medya dışı sektördeki yatırımlarının haber adı altında reklamlarının yapılması, zenginlerin şöhreti, dedikoduları ve lüks yaşamlarıdır.⁷⁷ Haber değeri konusunda neredeyse yeni bir profesyonel konsensusa varılmıştır. Kaya'ya göre, rating odaklı, abartılı ve sansasyonel haberciliğin sonunda yaşanan sadece siyasal olmayanın artışı değildir, bu sürecin kendisi medya kullanıcılarının siyasal katılımını sınırladığı için siyasala karşı bir gelişmedir.⁷⁸

Türkiye'de gazetecilik eğitiminin, ilkelerinin varlığına rağmen, medya profesyonelleri ısrarla tarafsızlık, yansızlık, nötr olma gibi liberal ilkelerle çalıştıklarını söyleseler de, gazeteler siyasal yönelim ve gazetecilik türleri açısından farklılaşırlar. Türkiye medyasında çeşitli meselelerin, konuların temsiline dair yapılan pek çok metin analizi,⁷⁹ Türkiye'deki medyanın da Yunan medyasına benzer biçimde polemiksel bir üslup benimseyen, siyasal olarak angaje manşet atma ve haber yazma biçimlerini kullanan 'yorumlayıcı haberleştirme'⁸⁰ biçimini benimsediğini göstermektedir.

Çaplı,⁸¹ İtalya, Almanya, İngiltere ve Fransa'da gelişkin bir profesyonel

74 A. Raşit Kaya (2006). "Devlet, Sermaye ve Medya", Burak Ülman ve İsmet Akça (yay.haz.), *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar*, İstanbul: Bağlam, s. 183.

75 Örneğin Gencil Bek, 2004a; Köker ve Kejanlıoğlu, 2004.

76 Gencil Bek, 2004a.

77 A. Raşit Kaya (2008). "Türkiye'de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi", Dördüncü Özgür Gazeteciler Platformu: 1-20. <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiz/akaya.htm> (erişim tarihi 08.09.2008, s. 4.)

78 Örneğin bkz. Çiler Dursun (der) (2004): *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*. Elips yay.

79 Burada elbette yorumdan arı haberciliğin mümkün olduğu iddia edilmiyor. Daha çok söylenmek istenen bu yorumların haberdeki ağırlığı ve niteliği ile ilgili. Stylianos Papatianassopoulos (2001). "Media Commercialization and Journalism in Greece", *European Journal of Communication*, 16 (4): 505-521.

80 Bülent Çaplı (2001). *Televizyon ve Siyasal Sistem*, Ankara: İmge. s. 188.

81 Gencil Bek, Mine (2009). "Changing Media and Public Sphere in Turkey: The Role of the State, Market and the EU Candidacy", (der.) Jostein Gripsrud ve Lennart Weibull, *The Development of European Media*, Intellect yay.

yayıncılık kültürünün varlığından söz eder. Ona göre, bu ülkelerde profesyoneller devlete ya da medya sahibine hizmet eden zayıf ve bağımlı kişiler değildir; daha çok kamuya sorumludurlar ve böylece de dışsal baskılara ve müdahalelere direnebilirler. Türkiye örneğinde sıklıkla yaşanan ise, dışsal baskıların da yanısıra, medya profesyonellerinin kendilerinin bazı bakış açılarını içselleştirip kendi kendilerini sınırlamaları durumudur. Farklı medya gruplarının rekabet içerisindeki gazeteleri bile, mesele ‘ulusal çıkar’, ‘ulusal güvenlik’ ise bir ulusal seferberlik başlatabilmektedir.⁸² Örneğin, 1996 yılında yaşanan Kardak krizinde gazetecilerin adaya Türk bayrağı dikmesi Hürriyet’in o zamanki genel yayın yönetmeni Ertuğrul Özkök tarafından etik bir sorun, kötüye kullanım olarak değil, vatandaşlık refleksi olarak değerlendirildi.⁸³

Kürt sorununun haberlerde temsilinde de yıllardır ağırlıklı tek tarafın, şehit ailelerinin acılarına odaklanması, DTP’nin PKK ile eşit tutularak DTP’li milletvekillere terörist muamelesi yapılması, ordunun sorgulanmasından kaçınılması da yine bu bağlamda başka bir örnek oluşturmaktadır. 2008 yılının sonlarında Taraf gazetesi PKK’nın askerleri öldürmesinde ordunun taktik, stratejik hata ve ihmalleri olup olmadığını sorduğunda Genelkurmay Başkanı’nın gazetecilere kimin tarafında olduğunu sorabilmesi ve kendilerini doğru yerde konumlandırmalarını tavsiye edebilmesi⁸⁴ de hiç sorgulanmadığı, göklere çıkarıldığı, kendisine ‘paşam’ diye hitap eden, kendisini ‘mehmetçik gazeteci’ olarak tanımlamakta bir beis görmeyen gazetecilerin olduğu Türkiye’deki medyayla yıllardır yaşadığı ilişkinin rahatlığından kaynaklanıyor olsa gerek. Burada mesele sadece Kürtlerle de sınırlı değildir. O zamana kadar konuşmalarını bağlamları dışına çıkararak milliyetçi duygulara yönelerek kışkırtıcılık yapan Türkiye medyası, ancak Hrant Dink öldürüldükten sonra manşetlere Dink’in güler yüzlü bir barış savunucu olduğunu çıkarabilmiştir.

Burada tehdit edilen sadece profesyonelleşme ve özerkliğin tehdit altında olması⁸⁵ değil, ekonomide ‘liberal’ medyada devletçi mantığın yeniden yeniden üretimidir. Bu paradoks, aslında Türk modernleşmesinin paradoksudur. Köker,⁸⁶ Kemalizm olarak tanımlanan Cumhuriyetin siyasal, ideolojik temelini önemli bir paradoks ve gerilimi içerdiğini tartışır: Bir yandan çağdaş toplumlar

82 Bkz. Aktüel, 14.3. 1996.

83 bkz gazeteler, 15 Ekim, 2008, ayrıca bkz. <http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/110227/basbug-medyayi-hedef-aldi-sorulara-cevap-vermedi> erişim tarihi 20 Ocak 2009.

84 Hallin ve Mancini, 2004, s. 37

85 Levent Köker (2006). “Kemalizm/ Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi”, Ahmet İnsel (der.), *Kemalizm*, 5. bs. İstanbul: İletişim: 97-101.

86 Farklı Kemalizm anlayışları olduğu için, durum gittikçe de karmaşıklaşır (Köker, 2006: 195, 238-239).

düzeyine ulaşma hedefi vardır. Öte yandan ise Kemalizm düşünce, ifade, örgütlenme özgürlüğü gibi konularda siyasetin kurumsallaşmasını önleyecek engelleri meşrulaştırır.⁸⁷ Türkiye’de muhalif hareketlere neredeyse Kemalizm sınırları dahilinde izin verilir. Türk modernleşmesi olarak Kemalizm siyasal sistemin demokratikleşmesinin ekonomik ve kültürel gelişmelerden önce gerçekleştirilemeyeceğini öne sürer. Burada öncelik ekonomik gelişmedir, ulus-devletin güçlenmesidir, demokratikleşme ve bireysel özgürlükler ikincildir.⁸⁸ Aslolan sistemin istikrarıdır.⁸⁹ İnsel de benzer bir biçimde devletin varlığına yönelik tehdit korkusundan ve farklı kimliklerin kamusal alanda görünür olmasına Kemalizmin tepkisinden söz eder ve bunu Osmanlı mirasıyla ilişkilendirir. İnsel’e göre Türkiye’deki devletçilik devletin siyasete, ekonomiye, kültüre, kamusal ve özel yaşama kadar yayılan müdahalelerini içeren bir devletçiliktir.⁹⁰ Burada eleştirilen sistem aslında korporatizmdir de. Nitekim, İnsel de Kemalizmin homojen organik bir toplum olarak ulusu kavramasından ötürü korporatizme benzediğini söyler.⁹¹ Öncü Kemalist politikalara esin kaynağı olan korporatizme göre de siyasal, toplumsal gelişmeler ekonomik gelişmenin bir parçasıdır ve ancak ekonomik gelişmeyle anlamlı olabilir.⁹²

Burada sermaye çevrelerinin konumu da ilginçtir. Türkiye’de zaten devlet tarafından yaratılan ve geliştirilen bir burjuvazi vardır.⁹³ 1980 darbesinden önce ücretlerden ve işçilerin militanlığından şikayet eden TÜSİAD, 1990’ların sonunda, seçim sisteminin gözden geçirilmesi, Kürt sorunu ve insan haklarından söz eder olmuştur. Ancak bu dönüşümde aynı yıllarda AB adaylığının gündemde ağırlığını arttırması ve demokratikleşme olmadan Avrupa ile ticari ilişkilerin kaybedilmesi endişesi büyük rol oynamıştır.⁹⁴ Küresel kapitalizmle eklemlenme söz konusu olduğunda siyasal liberalizm duyulur olmuştur. Avrupayla bütünleşme medyada da her zaman söylemsel bir araç olarak kullanılmış, hatta özelleştirme gibi uygulamaların gerçekleşmesi ise Avrupa’yla bütünleşmek için şart olarak savunulmuştur.⁹⁵ Türkiye’de ana akım medya AB üyeliği çerçevesinde küresel

87 Levent Köker (2008). *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*. Ankara: Dipnot. s. 193-194.

88 Köker, 2006: 99, 107, 111.

89 İnsel, 1995, s. 188-190.

90 Ahmet İnsel (2006). “Giriş”’: Ahmet İnsel (der.), *Kemalizm*, 5. bs. İstanbul: İletişim, s. 18-19, 22.

91 Aykut Kansu (2006). “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, Ahmet İnsel (der.), *Kemalizm*, 5. bs. İstanbul: İletişim, s. 253, 262.

92 Korkut Boratav (1993). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, 4.bs., İstanbul: Gerçek yay. S. 149-150.

93 Milliyet, 20.1.1997

94 Mine Gencil Bek (2010). *Communicating Capitalism: A Study of the Contemporary Turkish Press*. Saarbrücken: Lambert yay.

95 Mine Gencil Bek (2001). “Media and the Representation of the European Union”, *Kültür ve*

sermaye ile bütünleşmeyi desteklerken, siyasette ordunun siyasetteki gücünü sorgulamadan bırakmakta, ulus-devletin tarafını tutarak farklı kimlikleri tanımak yerine resmi Türklük tanımını kabul etmekte ve Kopenhag kriterleri gibi siyasal demokratikleşmeyi hızlandıracak ilkeleri sık sık AB'nin dayatması olarak görmeye de devam etmektedir.

Bu durum sadece medyaya özgü olmayıp, izleri popüler kültür ve gündelik yaşamda da sürülebilir. 1990larda ortaya çıkan sivil toplum argümanı zaten devletin temsil ettiklerini içermektedir. Navaro-Yaşın'ın da belirttiği gibi⁹⁶ 1994 yılından beri resmi ideoloji sivil toplum alanında kendini yeniden üretmeye devam etmektedir. Geçmişteki gibi resmi kutlamaların yanısıra popüler müziğin de kullanıldığı halk festivalleri yapılmakta ve bunlar STK etkinliği olarak duyurulmaktadır. Kemalizmin ve cumhuriyetin devletin değil toplumun olduğu mesajını iletmeye çalışan bu etkinliklerde artık asker geçidinden çok pop-star geçidi görmekteyiz. 1990'lara dair bu tartışmanın 2000lerde AKP iktidarının başa gelmesiyle daha da çetrefilleşerek geçerliliğini koruduğu kesindir. Artık alanlara çıkan Atatürkçü Düşünce Derneği gibi hareketlerle 'sivil toplum' AKP'ye karşı Cumhuriyet ve Kemalizmi savunmak anlamını kazanmıştır. Özyürek, 1990'ların sonunda güçlü, bağımsız devlet ve onun modernleşme projesinin nasıl bir yandan yükselen siyasal İslam, Kürt hareketi ve diğer yandan IMF, Dünya Bankası ve AB gibi küresel güçler tarafından kesintiye uğratılmaya çalışıldığını ortaya koyduğu kitabında ilginç bir dönüşümü de tartışır: Din kamuya taşınırken, aynı zamanda nostaljik bir biçimde çeşitli sembollerle laik devlet ideolojisi evlere ve işyerlerine taşınmaya başlamıştır⁹⁷. Gerçekten de günlük hayattaki konuşmalara ve ritüellere de yansıyan bu süreçte artık bayrak sallayarak 10. yıl marşını toplu bir biçimde söylemek sadece resmi günlerle ya da 'sivil toplum' gösterileriyle de sınırlı kalmayıp gece klüplerinin, eğlence yerlerinin, yeni yıl kutlamalarının vazgeçilmezlerinden birisi olarak popülerleşmiştir.

Sonuç

Türkiye'deki medya sistemi pek çok açıdan (düşük tiraj, yüksek TV izleme oranı, kamu yayıncılığı ve düzenleme anlayışları) Güney ve Latin Amerika medya sistemlerine⁹⁸ benzemektedir. Yunanistan ve İspanya'nın kamu yayıncılığına dair söylenenler, iktidardaki parti tarafından kontrol edilmesi durumu, Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'de de Yunanistan gibi gazeteci kökenleriyle kendini tanımlayan

---

İletişim, 4 (2): 121-146.

96 Yael Navaro-Yaşın (1998). "Bir İktidar Söylemi Olarak "Sivil Toplum", *Birikim*: 57-62.

97 Esra Özyürek (2008). *Modernlik Nostaljisi, Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

98 Hallin ve Papathanossopoulos, 2002, s.176-177.S

gazete patronları döneminden, farklı sektörlerle birleşerek büyüyen büyük medya gruplarına ve onların siyasal baskı aracı olarak iktidar mücadelelerinde medyayı kullanmalarına tanık olmaktadır. Karşılaştırmalı medya sistemlerini değerlendiren yazarların Portekiz’de ticari yayıncılığın başlamasına dair tespitleri de Türkiye için geçerlidir. Farklı olarak Türkiye’de profesyonelleşme çabalarının pek çok Güney Avrupa ülkesinden önce başladığını söylemek mümkün olsa da, Basın Konseyi, okur temsilciliği ve etik ilkeler gibi mekanizmalar aracılığıyla karşımıza çıkan bu profesyonelleşme çabalarının verimli olduğunu ve devletten ve neo-liberal pazar mekanizmalarından kaynaklanan sınırlılık ve engellemeleri azalttığını söylemek mümkün değil. Her zaman istisnai, yüksek nitelikli, araştırmaya ve eleştiriye dayanan alternatif gazetecilik örneklerine rastlamak mümkün olsa da, genel olarak Türkiye’deki ana akımın eleştirmek yerine hakim siyasal kültürü yeniden ürettiğini söyleyebiliriz.

Medya sistemi hem siyasal kültürün uzantısıdır, hem de bu kültürü biçimlendirir. Uluslararası literatürde karşılaştırmalı medya sistemleri üzerine çalışanların genellikle yoğunlaştığı siyasal partiler düzlemi ise Türkiye’deki medya sistemini anlamamız için yeterli olmamaktadır.

Sonuç olarak, bu makalenin öncelikle Türkiye’deki sisteme dair analiziyle karşılaştırmalı medya sistemleri literatürüne katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Türkiye pek çok açıdan ‘çevre’de kalmıştır, ancak aynı zamanda ‘merkez’i de idealleştirir. Batı modernleşmesini kabul eden Türkiye’de devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü gibi kavrayışların hakimiyeti de bir yandan sürdürülmeye çalışılır.

Öte yandan, Türkiye’deki medya sistemi sadece basına karşı devlet ya da ordu ikilikleriyle de tamamen anlaşılmayacaktır. O nedenle makalede pazar yönelimli ticari medyanın da özgürlüklere karşı olabildiğinin üzerinde duruldu. Kuşkusuz özgürlük denilince hem negatif özgürlüklerin öne çıkıp pozitif boyutun ihmal edilmesi, hem de özgürlük bahsinde korunanın devlet ve büyük sermaye olması sadece Türkiye’ye özgü değildir. Belki karşılaştırmalı medya sistemleri literatürüne bu makalenin bir diğer katkısı devlet ve basın özgürlüğü söyleminin ötesine geçerek Britanya ve ABD gibi ‘liberal’ ülkelerde ‘dahi’ devletin medya aracılığıyla terörle mücadelede ulusal çıkar söylemini öne çıkardığını bir kez daha hatırlatmaktır. En yoğun ve açık biçimde medya sistemlerinin izini sürebildiğimiz haberlerin daha çok ‘olgu’ya ve daha az ‘yorum’a yer vererek farklı biçimlerde ve düzeylerde temsil edilmesi de mümkün olmakla birlikte haberler her yerde gerçekliği tamamen yansıtmak yerine inşa eder.

Bu durumda medya sistemleri konusunda normatif bir temel ya da zemin olarak krizdeki liberal demokrasilerin seçilmesinden daha radikal yaklaşımların geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Karşılaştırmalı biçimde araştıracağımız öncelikli konu ise medyanın ne ölçüde, nasıl yurttaşların eşitsizlik ve kültürel farklılık ekseninde heterojenliğini görmezden gelmeden katılımcı bir kültürü geliştirmeye hizmet ettiği sorusu üzerinde temellenmelidir.

Kaynakça

Adaklı, Gülseren (2006). *Türkiye’de Medya Endüstrisi, Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara: Ütopya.

Akdoğan, A. Argun (2006). “Siyasal Kültür ve Sosyal Sermayenin Karşılaştırması: Türkiye için Bazı Çıkarımlar”, *Akdeniz İ.İ.B.F. dergisi*, (12): 162-187.

Atabek, Ümit (1999). “Üst Kurulun Yap(a)madıklarına Eleştiri”, *İletişim*, 1: 253-261.

Binark, Mutlu ve Bek, Mine Gencil (2007). *Eleştirel Medya Okuryazarlığı, Kuramsal Tartışmalar ve Uygulamalar*, İstanbul: Kalkedon.

Barber, Benjamin (1996). “Three Challenges to Reinventing Democracy”, *Reinventing Democracy* (der.) P. Hirst, S. Khilnani, Oxford, Blackwell Publishing: 144-156

Birch D., Anthony (1993). *The Concepts and Theories of Modern Democracy*, Londra, Routledge

Boratav, Korkut (1993). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985*, 4.bs., İstanbul: Gerçek yay..

Boratav, Korkut (1981). “Kemalist Economic Policies and Statism”, *Atatürk, Founder of a Modern State* (der.) A. Kazancıgil, E. Özbudun, Londra: C.Hurst & Co. Ltd., Unesco:165-190

Boron, Atilio (1995). *State, Capitalism, and Democracy in Latin America*, Londra, Colorado, Lynne Rienner pub.

Cammack, Paul (1996). “Domestic and International Regimes for the Developing World: The Doctrine for Political Development”, *Globalisation and Public Policy*, (der.) P. Gummett, Cheltenham-Brookfield, Edward Elgar pub. :46-63

Çaplı, Bülent (1994). “Turkey”. (der.) Jeremy Mitchell, Jay Blumler. *Television and the Viewer Interest*. Kent: John Libbey: 135-147.

Çelenk, Sevilay (2005). *Televizyon, Temsil, Kültür*. Ankara: Ütopya.

Esser, Frank ve Pfetsch, Barbara (2004). “Comparing Political Communication: Reorientations in a Changing World”. Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.). *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press: 3-24.

Friedman, Milton (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*. Çev. Nilgün Himmetoğlu/ Doğan Erberk . *Plato Film yay.* (Friedman Milton (1967): *Capitalism and Freedom*, Chicago-Londra, The University of Chicago Press.

- Gencil Bek, Mine (der.) (baskıda). *Medyada Aile İçi Şiddetin Temsili ve Üretim Pratikleri*, Ankara: UNFPA, AB ve KSGM.
- Gencil Bek, Mine (2010). *Communicating Capitalism: A Study of the Contemporary Turkish Press*. Saarbrücken: Lambert academic publishing.
- Gencil Bek, Mine (2009). “Changing Media and Public Sphere in Turkey: The Role of the State, Market and the EU Candidacy”, (der.) Jostein Gripsrud ve Lennart Weibull, *The Development of European Media*, Intellect pub.
- Gencil Bek, Mine (2004a). “Research Note: Tabloidization of News Media”, *European Journal of Communication*, 19 (3): 371-386.
- Gencil Bek, Mine (2004b). “Turkish Journalists’ Views On Their Profession And The Mechanisms Of News Production in The Changing Media Environment”, *Boğaziçi Journal*, vol 18 (1-2): 43-57.
- Gencil Bek, Mine (2003) (der.) *Küreselleşme, İletişim Endüstrileri ve Kimlikler, Avrupa Birliği ve Türkiye’de İletişim Politikaları*, Ümit yay., Ankara.
- Gencil Bek, Mine (2001). “Media and the Representation of the European Union”, *Kültür ve İletişim, Culture and Communication*, 4 (2): 121-146.
- Gurevitch, M. ve Jay G. Blumler (2004). “State of the Art of Comparative Political Communication Research Poised for Maturity” Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.). *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press: 325-343.
- Gurevitch, M. ve Blumler, J. G. (1990). “Comparative research: The extending frontier”. D. L. Swanson, ve D. Nimmo (der.) *New Directions in Political Communication: A Resource Book*. Newbury Park, CA: Sage. 305-325
- Güneş-Ayata, Ayşe (1994). “Clientelism: Premodern, Modern and Postmodern”, (der.) Luis Roniger, Ayşe Güneş-Ayata, *Democracy, Clientelism and Civil Society*. Londra: Lynne Rienner pub: 19-28.
- Güvenir O., Murat (1991). 2. *Dünya Savaşında Türk Basını*. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti.
- Habermas, Jurgen (1975). *Legitimation Crisis*. Boston: Beacon Pres.
- Hallin, Daniel ve Mancini, Paolo (2005). “Comparing Media Systems”, *Mass Media and Society*. 4. bs. Londra: Hodder Arnold: 215-233 .
- Hallin, Daniel ve Mancini, Paolo (2004). *Comparative Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hallin, Daniel ve Papathanassopoulos, S. (2002). “Political Clientelism and the Media: Southern Europe and Latin America in Comparative Perspective”, *Media, Culture and Society*, 24: 175-195.
- İnsel, Ahmet (2006). “Giriş”: , Ahmet İnsel (der.), *Kemalizm*, 5. bs. İstanbul: İletişim:17-28.
- İrvan, Süleyman (1999). “Radyo Televizyon Yasası ve Yayın İlkeleri”, *İletişim*, 1: 262-267.
- Kahraman, Hasant Bülent (2008). *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi*. İstanbul: Agora.
- Kansu, Aykut (2006). “Türkiye’de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları”, Ahmet İnsel (der.), *Kemalizm*, 5. bs. İstanbul: İletişim: 253-267.
- Kaya, A. Raşit (2008). “Türkiye’de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi”, Dördüncü Özgür Gazeteciler Platformu: 1-20. <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiz/akayahtm> (erişim tarihi 08.09.2008).
- Kaya, A. Raşit (2006). “Devlet, Sermaye ve Medya”, Burak Ülman ve İsmet Akça (yay.haz.), *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar*, İstanbul: Bağlam: 173-186.

- Keane, John (1992). *Medya ve Demokrasi*. İstanbul: Ayrıntı.
- Kejanlıoğlu, D. Beybin, Gülseren Adaklı, Sevilay Çelenk (2001). “Yayıncılıkta Düzenleyici Kurullar ve RTÜK”, D. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk ve Gülseren Adaklı (eds), *Medya Politikaları*, Ankara: İmge: 93-144.
- Keyman, E. Fuat ve Ziya Öniş (2007). *Turkish Politics in a Changing World. Global Dynamics and Domestic Transformations*. İstanbul: Bilgi University Press.
- Keyman, Fuat (1996). “Nasıl Bir Liberal Demokrasi?”. *Diyalog*. 1: 93-109.
- Kocabaşoğlu Uygur, (1984). “Türkiye’de Basın: 1919-1938 Dönemi Basımına Toplu Bakış”, *Basın 80-84*. ÇGD: 37-89.
- Koloğlu Orhan, (1994). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın*, 2.bs. İstanbul: İletişim.
- Köker, Eser, Beybin Kejanlıoğlu (2004). “2002 Seçim Kampanyalarında Ulusal Basın”, *İletişim Araştırmaları*, 2 (1): 42-72.
- Köker, Eser (1998). *Politikanın İletişimi, İletişimin Politikası*. Ankara: Vadi.
- Köker, Levent (2008). *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*. Ankara: Dipnot.
- Köker, Levent (1996). “Radikal Demokrasi”. *Diyalog*. 1: 110-118.
- Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (1985). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. Verso.
- Lipset M. Seymour (1971). *Political Man*, Londra: Heinmann Pub.
- Lukes, Steven (1983). “Emancipation”, *A Dictionary of Marxist Thought*, (der.) Tom Bottomore Blackwell: .146-147.
- Mardin, Şerif (1990). “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”. *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim: 30-66.
- Mughan, Anthony ve Richard Gunther (2000). “The Media in Democratic and Non Democratic Regimes: A Multilevel Perspective”. Mughan, Anthony ve Richard Gunther (der.) *Democracy and the Media: A Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Munck, Ronaldo (1994). “Democracy and Development: Deconstruction and Debates”, *Capitalism and Development* (der.) Leslie Sklair, Londra: Routledge: 21-39
- Navaro-Yaşın, Yael (1998). “Bir İktidar Söylemi Olarak “Sivil Toplum”. *Birikim*: 57-62.
- Norman, Richard (1982). “Does Equality Destroy Liberty”, *Contemporary Political Philosophy, Radical Studies*, (der.) K. Graham, Cambridge, Cambridge University Press: 83-110
- Norris, Pippa (2004). “Global Political Communication. Good Governance, Human Development and Mass Communication”. Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.) *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oktay, Ahmet (1987). *Toplumsal Değişme ve Basın*. İstanbul: BFS yay.
- Özkazanç, Alev (2005). “Türkiye’nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, (der.) Mustafa Erdoğan, Murat Yılmaz, *Liberalizm*. İstanbul: İletişim: 634-666.
- Öniş, Ziya (2004). “Diverse but Converging Paths to European Union Membership: Poland and Turkey in Comparative Perspective”, *East European Politics & Societies*, 18 (3): 481-512.
- Özbudun, Ergun (2007). *Çağdaş Türk Politikası, Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller*, 2. bs. İstanbul: Doğan.

- Özkazanç, Alev (2005). “Türkiye’nin Neo-Liberal Dönüşümü ve Liberal Düşünce”, (der.) Mustafa Erdoğan, Murat Yılmaz, *Liberalizm*. İstanbul: İletişim: 634-666.
- Özyürek, Esra (2008). *Modernlik Nostaljisi, Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Papathanassopoulos, Stylianos (2001). “Media Commercialization and Journalism in Greece”, *European Journal of Communication*, 16 (4): 505-521.
- Pfetsch, Barbara (2004). “From Political Culture to Political Communication Culture. A Theoretical Approach to Comparative Analysis”. Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.). *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press: 344-366.
- Pfetsch, Barbara, Esser, Frank (2004). “Comparing Political Communication: Reorientations in a Changing World”. Frank Esser ve Barbara Pfetsch (der.). *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press: 3-24.
- Przeworski Adam, Limongi Fernando (1997). “Modernization Theories and Facts”, *World Politics*, No.49: 155-83
- Roniger, Luis (1994). “The Comparative Study of Clientelism and the Changing Nature of Civil Society in the Contemporary World”, (der.) Luis Roniger, Ayşe Güneş-Ayata, *Democracy, Clientelism and Civil Society*. Londra: Lynne Rienner pub: 1-18.
- Sakallıoğlu, Ü. Cizre (1997). “The Anatomy of the Turkish Military’s Political Autonomy”, *Comparative Politics*, 29 (2): 151-167
- Schlesinger, Philip (1994). *Medya, Devlet ve Ulus, Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlik*. Çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı.
- Schmidt, Manfred G. (2001). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. Ankara: Vadi.
- Sönmez, Mustafa (2008). “Ulusalçı İzleyiciden Tepki: Kanaltürk’ü Satanı Biz de Satarız”, 13 Mayıs, www.bianet.org
- Stevenson, Robert L. (2004). “Problems of Comparative Political Communication. Culture as a Key Variable”. Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.). *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press: 367-383.
- Swanson, David L. (2004). “Transnational Trends in Political Communication. Conventional Views and New Realities”. Frank Esser ve Pfetsch, Barbara (der.). *Comparing Political Communication: Theories, Cases and Challenges*. Cambridge: Cambridge University Press: 45-63.
- Şahin Haluk, Aksoy Asu (1993). “Global Media and Cultural Identity in Turkey”, *Journal of Communication*, 43 (2): 31-42
- Talu, Umur “Düzen Budur”, *Dipsiz Kuyu*, Sabah, 8.9. 2008
- Topuz, Hıfzı (2003). *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul. Remzi.
- Tunçay Mete (1995). “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Çağdaş Türkiye* 4, 1908-1980 (4.bs.) (der.) Sina Akşin, İstanbul: Cem Pub: 177-184
- Voltmer, Katrin (2008a). “Media Systems and Political Journalism in Transitional Democracies- A Comparative Perspective”. ICA konferansında sunulan bildiri, Montreal, Kanada, 26-29 Mayıs.
- Voltmer, Katrin (2008b). “Comparing Media Systems in New Democracies: East Meets West”, *Central European Journal of Communication*. 1 (1): 23-40.